

הרב ד"ר זאב פרימר

פיקוח נפש בחדר מיון בשבת*

ראשי פרקים:

שאלה

תשובה

- א. רוב הפונים לחדר מיון הם חולים שיש בהם סכנה
- ב. זריזות העבודה במיון הינה תנאי חשוב להצלת נפשות
- ג. הבדל בין חשש ליחיד לבין חשש הנוגע לרבים
- ד. דוגמאות מפסיקת גדולי ישראל
- ה. המחשה קונקרטיית למצב בבית החולים
- ו. לאורך זמן יש וודאות של סיכון חיים ממש
- ז. שימוש בנוכרים

שאלה: האם צריך, רצוי, או אסור, להשתמש בכתבניות שבת שאינן יהודיות, כשמדובר בחדר מיון של בית חולים?

תשובה: לבקשתך אשמח לשתף אותך עם הנראה לעניות דעתי בעניין שימוש בכתבניות בשבת במהלך תורנות במיון.

א. רוב הפונים לחדר מיון הם בגדר חולים שיש בהם ספק סכנה

ראשית יש להבהיר שכל חולה הצובא לפתח חדר מיון הוא לפחות בגדר **ספק סכנה** עד אשר יוברר מצבו. יש מקרים שבדיעבד הרופא יוכל לומר שזה מוגדר כחולה שאין בו סכנה או אפילו מיחוש בעלמא. אבל זו קביעה שבדיעבד. מתחילה, עד אשר הגעת לקביעה זו פשוט בעיני שלכל הפחות דינו כספק פקוח נפש.

ב. זריזות העבודה במיון הינה תנאי חשוב להצלת נפשות

שנית, ברור שככל שהמיון עמוס יותר באותם אנשים שאינם צריכים להיות שם, כך גובר הסיכוי שהטיפול באנשים שכן דורשים התייחסות מרבית יתבצע בזמן ארוך יותר ובאופן פחות יעיל. על כן, הזריזות שעל ידה נוכל לפנות את המיון ממי שאינו צריך להיות שם ולהכשירו בכך לטובת החולים עם "ספק סכנה" שלפנינו, או שפוטנציאלית עלולים להגיע בכל רגע, היא גופא חלק מהמטריה הכוללת של "ספק פקוח נפש" שדוחה שבת.

* מכתב אישי לרופא חבר.

ג. הבדל בין חשש ליחיד לבין חשש הנוגע לרבים

בזוה מגיעים אנו לנקודה השלישית המרכזית, ואשמח להרחיב בה מעט את היריעה. המציאות המודרנית של מערכות גדולות ומסועפות הפועלות בתחומים הנוגעים לפיקוח נפש ואשר עובדות בשבת (צבא, משטרה ובתי החולים), מגלגלת לפתחנו התמודדות שלא היתה ידועה בעבר במלוא עוזה. להלן אנסה לשרטט את ההבדל בין השנים ואת ההשלכות על נדוננו על פי הסברה הבאה.

כשבאים לתת הוראה לגוף ציבורי, המורכב מאלפי פרטים, הרף הוא מחמיר יותר מאשר הוראה במקרה של פקוח נפש בודד ואקראי. הזהירות הסטטיסטית הנדרשת במקרה זה הינה רבה יותר מפאת העובדה שהוראה מסוימת לכלל הציבור בידוע שתוביל אצל אדם כלשהו לאסון ולפקוח נפש ממש, אף שלכל פרט לדידו הסיכוי הוא נמוך ביותר.

סברה זו העלו כבר כמה אחרונים (הר"י ענגיל [אוצרות יוסף שביעית בזמן הזה, עמ' 92] ועוד) בשיטת בעל ה"הלכות גדולות", רב האי גאון ורבנו חננאל (שברמב"ן, ברשב"א ובר"ן על שבת מ"ב). הסבורים שאסור מן התורה לכבות גחלת של מתכת ואע"פ כן הותר הכיבוי ברשות הרבים מהסיבה ש"כל היזק של רבים, כסכנת נפשות חשוב". כלומר: אע"פ שלגבי עובר אורח יחיד החשש שגחלת של מתכת תוביל לסכנת חיים הוא רחוק וממילא לא נכלל בהיתר פקוח נפש לדחות איסור שבת, מכל מקום כאשר גחלת זו מצויה ברשות הרבים ממילא – הסיכוי שיתרחש אסון מוכפל במספר האנשים המעורבים וקיים אם כך סיכוי גבוה שאחד מהאנשים העוברים שם ייזק וימות. על כן, מצב שעבור הפרט הבודד לא נופל בגדר פקוח נפש לדחות איסור שבת, עשוי להיחשב כפקוח נפש כאשר הוא נוגע לרבים.

הדים נוספים לרעיון זה נמצאים בסוגיות נוספות. ראה: תוספות (סנהדרין כו, א, ד"ה משרבו), וה"צפנת פענח" (בהלכות שבת ב, כג) ומרגליות הים (סנהדרין כו, א) ולבטוי "חיי נפש" שהוזכר בירושלמי (שביעית [ח, ה] ונדריים [יא, א]) שמוסבר על פי הרעיון הנ"ל וכפי שהעלה הראשל"צ הר"מ אליהו (שו"ת בדי הארון, סי' ג, הערה 8); ספר אבני שוהם (כלל כ"ב אות ז) בשם הרמב"ן, הובאו דבריו במרגליות הים (סנהדרין מ, א).

כמו כן הרחיבו בעיקרון זה מאמרים רבים. ראה לדוגמה: הרב י. ברט, תחומין כ"ט (תשס"ט), עמ' 390 ואילך; הרב ד"ר מ. הלפרין; המעיין (תמוז תשנ"ו) – הלכות פיקוח נפש, ממשנתו של הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל; רפואה מציאות והלכה סי' א, פרק ד; הרב ח. נבון, הלכות מדינה כתחום עצמאי, עלון שבוע בוגרים כ, תשס"ה; הרב ח. נבון, ספק פיקוח נפש במדיניות ציבורית, שיעור שהועלה לאתר של בית המדרש הר עציון, אלון שבות; הרב רא"ם הכהן, שו"ת בדי הארון, פרק ג; רפואה מציאות והלכה סי' יז, סוף פרק ו ועוד.

ד. דוגמאות מפסיקת גדולי ישראל

לצורך המחשה בלבד, אציין לשתי פסיקות הלכה למעשה של הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל בו הוא מחלק בין פקוח נפש של מקרה בודד לבין פקוח נפש של מוסד ציבורי ענף:

1. "השואל היה בחור ששירת בצבא בחיל המודיעין, שם הצליחו לעלות על רשת תקשורת של מדינה עוינת, ולפענח את הצופן שלה. תפקידו של החייל היה לעסוק בפענוח הצופן באמצעות מחשב. הפענוח היה, כמובן, כרוך בחילול שבת. טענתו למפקדיו הייתה, שבשבת ברצונו לפענח רק חלק מהשדרים, אלו שלדעתו קיימת לגביהם סבירות גבוהה שהם נוגעים לישראל..."

ניגשנו יחד להגרש"ז לשאול לחוות דעתו, והוא פסק כי החייל חייב לפענח את כל השדרים... למרות שאין כל הבדל בהלכה בין פיקוח נפש של יחיד ושל רבים, ואף על ספק פיקוח נפש של יחיד מחללין שבת, בכל זאת יש הבדל גדול ביניהם ברמת הסיכון הנחשבת לפיקוח נפש... למשל, אנשים אינם נרתעים מנסיעות בין עירוניות, על אף שיש בהן אחוז סיכון מסוים, נניח של אחד ל-10,000. אבל אין כל ספק שראש מדינה אשר ייטול סיכון של אחד ל-10,000 על מדינתו – ייחשב כבלתי אחראי למעשיו, דעל ציבור דרגת סיכון כזו נחשבת לסכנה. ולפיכך פסק הגרש"ז שעל החייל לפענח את כל השדרים, כיוון שהנידון בהם הוא בטחון המדינה, אף על פי שאותו אחוז של סיכון לגבי אדם פרטי לא היה נחשב לפיקוח נפש."

(הרב מ"מ פרבשטיין, אסיא נג-נד, תשנ"ד, עמ' 100).

2. על פי הנוהל הצבאי בכל נסיעה יש להדליק את אורות הרכב, גם בנסיעות בימי הקיץ, זאת מתוך הנחה שבכך מפחיתים את מספר תאונות הדרכים. אמנם כאשר שאלה זו נשאלת על ידי אדם פרטי הרי שבאי הדלקת האורות ישנו סיכון רחוק ביותר ומשום כך ברכבים פרטיים אין חיוב להדליק אורות בימי הקיץ. אולם מנקודת מבטו של האחראי לשלום הציבור יש בתקנת הדלקת האורות הצלה ודאית של חיי אדם... נשאלת השאלה האם בנסיעה מבצעית בשבת חלה עליו חובה להדליק אורות... אחי הפנה שאלה זו אל הגרש"ז אויערבאך. תשובתו... אם המפקד חושב שעל ידי הדלקת האורות יש צמצום בתאונות דרכים – עליו להדליק אורות גם בשבת.

(שו"ת בדי הארון, סימן ג, עמ' 156).

החילוק העקרוני הזה אומץ על ידי גדולי ישראל רבים שראו פקוח נפש "מובנה" של מוסד גדול ומסועף כמשהו שנבחן בכלים מחמירים הרבה יותר מאשר גדריו של פקוח נפש אקראי ובודד. ראה לדוגמה: הר"ש ישראלי (עמוד הימיני, עמ' ריד רטו), הרמ"צ נריה ("להלכות מדינה", בתוך הספר צניף מלוכה). ומעין זאת, ראה חזו"א (תשובות וכתבים סי' מ"ח) והרחבה נוספת ומעמיקה במאמרים שצוינו למעלה.

ה. המחשה קונקרטית למצב בבית החולים

לאחר הצגת העיקרון, נמחיש זאת באופן קונקרטי בבית חולים. כאשר יבוא אליך לבית ילד עם כאבי בטן, תוכל בנקל לפי הרושם הקליני שלך לפטור אותו בלא-כלום לאחר ששיקול הדעת שלך מורה שאין לו שום דבר מסוכן. בדומה, אם תיתקל ברחוב בתינוק חולה תוכל בקלות לומר שלאור הרושם הקליני שלך אין הוא זוקק כל בירור כי אתה מתרשם שזו מחלה ויראלית שתחלוף עם הזמן.

לעומת זאת, שווה בנפשך בית חולים שמאפשר למתמחיו מציאות בה כל כאב בטן, או תינוק עם מחלת חום, שנראים בעיני המתמחה כדבר קל שאינו זוקק בירור ניתנים לשחרור בלא תיעוד בתיק, לא מדדים, לא בדיקה גופנית או רושם קליני של הרופא בתיק (שכן זה איסור כתיבה בשבת), בלא לקיחת מדדי דלקת (איסור חובל, נטילת נשמה; איסור כתיבה – בסימון על הדפים), בלא לבדוק אוזניים (איסור הדלקת אור – הבערה, נולד או בונה) וכו' וכו', הרי ברור שדבר זה ייצור אנדרלמוסיה, וודאי יוביל לפקוח נפש של מאן דהוא, ללא ספק.

לקחת דוגמה קטנה אך אני סומך עליך שאתה מבין את רוח הדברים ודון מיניה לעוד דוגמאות רבות ומגוונות. ברור כשמש שבמערכת כה גדולה ומסועפת, כל הדברים האלה הינם חלק מהמטריה הכללית של פקוח נפש. פשיטא כביעתא בכותחא שאין מוסד יכול להתקיים עם עיגולי פינות כאלה ללא סיכון נפשות של ממש בזמן מן הזמנים, במוקדם או במאוחר.

ו. לאורך זמן יש וודאות של סיכון חיים ממשי

יתרה מזו, גם אם נתעלם לרגע מהמוסד הענף על כל פרטיו ונדבר על המתמחה הפרטני – הרי שבקריירה של 30 שנה של עבודה בשבת – ברור שעיגולי הפינות של שבת יובילו לכל הפחות לספק פיקוח נפש מתישהו. שהרי אין מדובר על אירוע בודד ומקרי; הסיכוי שיתרחש אסון מוכפל במספר האירועים המתרחשים וקיים אם כך סיכוי גבוה שאחד מהמטופלים העוברים תחת שבט אותו מתמחה פרטי יגיע על ידי כך לספק פקוח נפש (להזכירך, "ספק" פיקוח נפש דיו לדחות שבת. מספיק ספק). על כן, לאור ההקדמה שהובאה לעיל, ברי בעיני שחשוב כל זה לדחות איסור שבת.

שמא תאמר שאני מגזים. ראשית, אני חושב שזו גוזמא כלל. בכנות סבורני שזו דרך המלך להתנהגות הנכונה "שלא יוכל לבוא בשום עניין לידי מיתת ישראל" (תוס' יומא פה א ד"ה ולפקח). שנית, אהיה שמח להיות מתלמידיו של הגאון הגדול הרב חיים סולובייצ'יק שהיה נוהג לומר כי הוא "אינו מקל בהלכות שבת, כי אם מחמיר בהלכות פיקוח נפש".

ז. שימוש בנוכרים

מעתה שקבענו כי הנ"ל בכלל המטריה הכללית של היתר פקוח נפש תוכל עדין לשאול אותי – "עדין מדוע שלא נשתמש בגויים לבצע פעולות אלו, על מנת להקל באיסורין. הרי אמירה לעכו"ם קלה יותר הלכתית מאשר ביצוע הפעולה עצמה?".

ראשית, זה מחזיר אותי לנקודה השניה שבפתח דברי. עבודה עם כתבנים מסרבלת את העבודה כתקנה וגוזלת זמן יקר. על כן, ניהוג כזה טומן בחובו סכנה ממשית של היעדר אפשרות נאותה להתפנות לחולים פוטנציאליים שיש בהם ספק סכנה. ממילא, התנהלות כזאת אינה עולה בקנה אחד עם הנגזר מהעיקרון של פקוח נפש הדוחה שבת.

שנית, כבר קבעו הרמב"ם (שבת ב-ג) ובעקבותיו השלחן ערוך (סימן

שכ"ח):

"כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא ע"י נכרים ... כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם. אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם... ואלו האפיקורוסים שאומרים שזה חילול שבת ואסור עליהן הכתוב אומר גם אני נתתי לכם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם."

ואף שהרמ"א חלק וכתב שאם אפשר בלא שהות עדיף על ידי גוי:

1. כבר חלקו עליו הרבה אחרונים וכתבו ש"לאו משנת חסידים היא", והסכימו לפשטות הרמב"ם ושלחן ערוך. ראה לדוגמה: ט"ז, משנה ברורה, ערוך השלחן ועוד.

2. ומלבד זאת, בעבודה במיון וודאי שזה מאריך את השהות, ועלול גם לגרום לטעויות, כאמור לעיל.

אפשר להרחיב עוד ועוד אך די בכל זה להבהיר את הנראה לדעתי

הקטנה.

אך טוב חבר יקר,

זאב